

Абсолют (лат. *absolutes* – необмежений, безумовний) – безвідносне, те, що не від кого і не від чого не залежить. Вічна першооснова світу.

Абсурд (лат. *absurdus* – нісенітниця, безглуздя) – твердження, що щось не має ніякого сенсу в межах певної теоретичної системи, протистоїть їй, несумісне з нею.

Антиномія (грец. *antinomia* – суперечність у законі) – протилежні один одному твердження, кожне з яких логічно вірне в певній системі.

Антропологізм (грец. *antropos* – людина і *logos* – судження) – термін запропонував Л. Фейєрбах, означає зведення всього діапазону суспільного життя до властивостей людської природи.

Антропоморфізм (грец. *antropos* – людина і *morfe* – вигляд, форма) – співвідношення з людиною, наділення її властивостями природних предметів, явищ, небесних тіл, тварин, а також надприродних істот (духів, богів) зовнішністю і фізичними властивостями людини.

Антропоцентризм (грец. *antropos* – людина і лат. *centrum* – центр, осереддя) – принцип багатьох релігійно-ідеалістичних вчень, згідно з яким людина вважається найвищою метою буття, всіх подій, які відбуваються у Всесвіті.

Апріорі (лат. *a priori* – до цього, з попереднього) – філософський термін, що означає знання, яке існує до досвіду і передує досвіді.

Артефакт (лат. *art* – штучний і *factus* – зроблений) – предмет, якого немає в природі, щось сконструйоване і зроблене людиною.

Благо – поняття, яким у філософії позначають все, що має для особистості позитивне значення.

Бог – надприродна сила, головний об'єкт здійснення надій, сподівань і благ.

Буття – все те, що існує; об'єктивна та суб'єктивна реальності в своїй сукупності.

Верифікація (лат. *verus* – істинний і *facio* – роблю) – у багатьох позитивістських концепціях встановлення емпіричної перевірки наукових тверджень.

Генезис (грец. *genesis* – виникнення, зародження) – філософський термін, виражає процес становлення, походження, виникнення явищ і об'єктів.

Герменевтика (грец. hermeneutike – тлумачення як спосіб розуміння і доказу): у сучасній філософії – метод тлумачення історії і культури, який протиставляється класичному науковому методу. У філософії цей спосіб прийшов із класичної філології, в якій означав спосіб інтерпретації давніх текстів.

Гносеологія (грец. gnosis – пізнання і logos – слово, поняття) – теорія відображення і розуміння людиною світу і самої себе, віра чи невіра у свої пізнавальні можливості. Розділ філософії, в якому досліджується пізнавальне відношення між суб'єктом і об'єктом.

Гуманізм (лат. humanus – людський, людський) – у найширшому змісті система поглядів на людину як на найголовнішу цінність, визнання її права на самовизначення, свободу, право бути не засобом економіки і політики, а їх ціллю. В більш вузькому значенні – культурний феномен епохи Відродження.

Демагогія (грец. demagogia – керівництво демосом, народом) – спосіб безпринципного маніпулювання масами, верствами людей шляхом введення їх в оману популістськими гаслами, обіцянками, навмисного перекручування фактів.

Деміург (грец. demiurgos – творець, виробник) – у багатьох ідеалістичних філософських системах творець Всесвіту, творче начало, в теології – Бог.

Демократія (грец. demokratia – народовладдя) – державний устрій, основою якого є широка участь народу в здійсненні влади на всіх рівнях держави.

Детермінізм (лат. determination – обмежений, визначений) – вчення про об'єктивну обумовленість явищ природи її власними законами.

Дефініція (лат. definition – визначення) – по можливості точне логічне визначення сутності об'єкта або процесу.

Діалектика – вчення про розвиток, метод пізнання явищ та процесів у їх розвитку та взаємозв'язку.

Дискурс (лат. discursus – доказ, міркування) – поняття, яке означає міркування, промову, виступ.

Дух – поняття ідеального початку в людині і світі, протилежне матеріальному.

Душа – багатозначний термін, яким позначається внутрішній світ людини, по суті, психіка.

Еволюція (лат. evolution – розгортання) – поетапний розвиток предметів і явищ. У своїй біологічній теорії Дарвін зробив її одним із

головних чинників формування всіх видів тварин і рослин. У наш час застосовується і в соціальних науках для визначення поступовості розвитку соціальних утворень.

Еклектика (грец. *eklektikos* – вибраний, той що вибирає) – безпринципове поєднання різних органічно несумісних положень різних теорій в одній.

Емпіризм (грец. *empeiria* – досвід) – пізнавальний напрям, протилежний раціоналізмові, в якому чуттєвий досвід вважається єдиним джерелом інформації про світ.

Зняття – одна із категорій філософської системи Г. Гегеля, яка одночасно означає і конечність, і збереження чогось.

Ідеал (грец. *idea* – першообраз) – найвища із можливих досконалість, мета всіх прагнень, до якої спрямовуються всі зусилля людини, суспільства чи його структурних елементів (класів, верств, прошарків).

Ідеалізм (грец. *idea* – першообраз, вигляд) – теорія, яка ставить свідомість, дух у положення первинного творчого начала, а буття, матеріальне, природу – похідним. Протилежний матеріалізму філософський напрям.

Ідеологія (грец. *idea* – першообраз і *logia* – слово, поняття) – система заангажованих політичних, філософських, правових, економічних, моральних і релігійних поглядів, що нерозривно пов'язані з інтересами соціальних верств – класів, страт, груп, прошарків.

Ідея (грец. *idea* – начало, образ) – зафіксована форма духовно-пізнавального відображення сутності зовнішнього світу, яке має активну спрямованість на перетворення, переформування того, що уже існує.

Ілюзія (лат. *illusio* – помилка, обман) – позанаукове відображення світу, граничний суб'єктивізм самовизначення, хибне сприймання дійсності, хибне трактування дійсності.

Іманентний (лат. *immanens* – властивий, притаманний чому-небудь) – на противагу трансцендентному (зовнішньому) внутрішнє притаманне чомусь.

Індетермінізм (лат. *indeterminatus* – необмежений, невизначений) – філософська концепція, яка не визнає об'єктивний характер законів природи, суспільства, причинні зв'язки в людській психіці, заперечує закономірний і необхідний зв'язок між ними.

Індивідуалізм (лат. *individuum* – неподільне) – абсолютизація інтересів окремого індивіда через протиставлення їх суспільству чи колективу. Світоглядний принцип автономності особистості від суспільства.

Інструменталізм (лат. *instrumentum* – знаряддя) – різновид прагматизму, який вважає свідомість інструментом пристосування організму до довкілля, який весь час модифікується, змінюється.

Інтелігібельний (лат. *intelligibilis* – мислимий, пізнавальний) – той чи те, що може бути досягненим тільки мисленням, розумом.

Інтуїтивізм – філософський напрям, який перебільшує роль інтуїції як засобу пізнання, вважаючи її найбільш вірогідним видом пізнання.

Ірраціоналізм (лат. *irrationalis* – несвідомий, нерозумний) – особливість деяких філософських напрямків, які вважають віру, інстинкт, інтуїцію основними видами пізнання, а раціональне пізнання недосконалим і обмеженим.

Існування – центральне поняття філософії екзистенціалізму, синонім буття.

Клерикалізм (лат. *clericalis* – церковний) – політичний напрям, близький до церкви в західних країнах, який домагається широкої участі духовництва і церкви в державному управлінні і в житті суспільства взагалі.

Конформізм (лат. *conformis* – відповідний, подібний) – некритичне, безапеляційне визнання всіх соціальних порядків, правил і норм, підкорення їм, пасивне прийняття стандартів у поведінці та оцінках соціальної реальності.

Креативний (лат. *creatio* – створення) – здатність до творчого відображення будь-чого.

Культ (лат. *cultus* – поклоніння, шанування) – система обрядових ритуалів, звичаїв, традицій, свят і обрядових дій, прийнятих у тій чи іншій релігії, сектах і релігійних течіях, пов'язаних із вірою у потойбічні надприродні сили, з метою їх вшанувати і умилоствити. Це обрядова сторона релігії.

Логос (грец. *logos* – думка, розум) – давньогрецький термін, який завжди вживається в значенні «основа», «смысл», «виваженість», «пропорційність». Поступово набув значення відстороненої об'єктивності, необхідності, закономірності.

Логоцентризм – поняття, запропоноване Ж. Деррідою для визначення західноєвропейської традиції з часів Нового часу, яка намагається у всьому знайти якусь першооснову, порядок і смисл.

Матеріалізм (від лат. *materialis* – предметний, речовинний) – філософський напрям, який буття, матерію вважає первинною сутністю Всесвіту, а свідомість, дух, мислення результатом саморозвитку матерії, вторинною, похідною сутністю.

Міф (грец. *mythos* – оповідь, сказання, слово) – історично перша спроба співвіднесення законів природи і людського життя, перша світоглядна форма відображення дійсності, засіб освоєння суспільної життєдіяльності. В сучасній фразеології став синонімом вигадки.

Мудрість – позанаукове осягнення гармонії світу, засноване на віками перевірених цінностях і спрямоване на довгострокове і оперативне розв’язання практичних проблем.

Неопозитивізм – філософський напрям, який продовжив і розвинув у ХХ ст. основні принципи позитивізму і емпіріокритицизму.

Несвідоме – особливе психічне відображення зовнішнього людині світу, яке характеризується фрагментарністю виникнення і перебігу, характеризується відсутністю цілеспрямованого контролю і регулювання з боку особистості.

Нонконформізм (лат. *non* – ні і *conformis* – подібний, відповідний) – свідоме прагнення діяти на основі особистих інтересів, не рахуючись ні з чим, у протилежність загально визнаним нормам і правилам, ігноруючи їх.

Об’єктивація – перетворення властивостей суб’єкта на об’єктивне (результативна діяльність). Процес відбувається в результаті суспільної практики.

Пантеїзм (грец. *pan* – усе і *teos* – Бог) – релігійно-філософське вчення, згідно з яким Бог є абсолютним і безособовим началом, вираженим у всій природі, співпадаючим із нею або з її субстанцією.

Парадигма (грец. *paradeigma* – взірець, образ, приклад) – термін використовується як вихідна концептуальна схема, модель постановки проблем і їх вирішення протягом певного історичного періоду в науковому співтоваристві. В цьому контексті зміна парадигм являє собою наукову революцію.

Персоналізм (лат. *personalis* – особистий) – течія західноєвропейської філософії ХХ ст., яка вважає індивіда, особу найвищою духовно-значущою цінністю.

Постпозитивізм (грец. post – після і positive – позитивний) – філософська течія, яка склалась в 60-70-х роках ХХ ст. як відповідь на кризу неопозитивізму.

Прагматизм (грец. pragma – робота, дія) – вчення переважно американської філософії, в якій цінність знань визначається успіхом особистості при їх використанні. Практичні наслідки, на думку прагматиків, цінніші ніж принципи.

Психоаналіз – спочатку суто медична форма лікування неврозів у психіатрії, яка потім на основі робіт З. Фрейда стала філософським і соціологічним напрямком під назвою фрейдизм.

Редукція (лат. reductio – повернення, зворотність) – логіко-методологічний прийом, який полягає у підведенні одного явища під інше з метою їх спрощення.

Релевантний (англ. relevant – відповідний) – схожий, подібний, адекватний, відповідний.

Свобода волі – дія на основі рішень, прийнятих особисто.

Синергетика (грец. sinergia – спільна дія) – науковий напрям, започаткований Г. Хакеном, який досліджує феномени самоорганізації в природних, суспільних і пізнавальних системах.

Спекуляція, спекулятивне – термін, який означає знання, отримане без звернення до досвіду, за допомогою чистого розуму, рефлексії, спрямованої на відображення граничних засад буття.

Суб'єкт (лат. subjectum – основне, покладене в основу) – свідома істота, яка пізнає, є носієм усіх видів діяльності.

Сублімація (лат. sublimo – підняття, піднесення) – термін психоаналізу, особливий спосіб збочення інстинктів від їх власної спрямованості, перемикання їх напрямку та енергії на реалізацію культурних і соціальних цілей.

Сцієнтизм (лат. scientia – наука, знання) – світоглядна і гносеологічна абсолютизація позитивних аспектів природничих наук, впевненість в їх культурній цінності.

Теософія – релігійно-філософське вчення, що проголошує мудрість Бога єдиним об'єктом пізнання, а способом пізнання – одкровення, містичну інтуїцію, медитацію.

Тотальність (лат. totus – усе повністю, ціле) – охоплення всіх сторін дійсності, всезагальність, вичерпна повнота.

Трансцендентне – те, що знаходиться поза межами пізнання і самої свідомості.

Універсалії (лат. *universalis* – загальне) – абстракції, загальні поняття, сутності (людина, людство, суспільство), на відміну від одиничних предметів і явищ.

Урбанізація (лат. *urbanus* – міський, *urba* – місто) – історичний процес, який почався під час середньовіччя, скупчення населення в містах, де відбувається бурхливий розвиток ремесл, виготовлення зброї і знарядь, що підвищувало роль міст у розвитку суспільства.

Уявлення, уява – чуттєво-конкретний образ об'єктів, дійсності, світу в цілому, який вбирає в себе узагальнення індивідуального і суспільного досвіду людей.

Фальсифікація (лат. *falsificatio* – підробка) – у філософському розумінні – спосіб спростування (встановлення хибності) наукового ствердження за допомогою його емпіричної перевірки.

Фаталізм (лат. *fatalis* – посланий, визначений долею) – концепція, згідно з якою у суспільному житті людини все наперед визначено Богом і відбувається невідворотно.

Феномен (грец. *phainomenon* – поява, те, що з'являється) – цілісність, єдина в собі і зі своєю суттю. В багатьох сучасних західних філософських напрямках досягається тільки за допомогою інтуїції.

Фідеїзм (лат. *fides* – віра) – філософські теорії, які підміняють знання релігією, вважаючи, що єдиною реальністю являється божественний розум.

Флуктуація (лат. *fluctuation* – хитання, вібрація) – випадкові, спонтанні відхилення від стабільних середніх значень фізичних величин. Це характеристика складних систем, які підлягають не динамічним, а статистичним закономірностям.

Футурологія (лат. *futurum* – прийдешнє, майбутнє і *logos* – слово, теорія) – західна назва прогностики, галузь наукових пошуків моделювання змісту і образу майбутнього, вчення про прийдешнє.

Цивілізація (лат. *civilis* – громадянський) – термін запровадив французький мислитель і державний діяч Мірабо (1757). Означає існування живих істот, наділених розумом, синонім циклів у розвитку культури, відносно цілісне соціально-історичне утворення, яке може бути відформатовано у часі і просторі: римська цивілізація, східна цивілізація, європейська цивілізація та ін.